

MŰ: How We Became Posthuman

SZERZŐ: L. Varga Péter

Kontextus

A kurrens kultúratudományok egyik legmarkánsabb elméleti kihívását a kibernetika és az információelmélet jelenti. A humán tudományok ezredvégi újraszituálásában az egyik legfőbb feladatot az „ember”, a „szubjektum” mibenlétének technomediális környezetben történő átgondolása szolgáltatta, a technikai médiumok jelentette dilemmák pedig azzal a bölcséleti kihívással szembesítettek, hogy a „értelmen”, a „jelentésen” és az „üzeneten” alapuló kommunikációs, illetve megértési-befogadáselméleti hagyományok kijátszhatók az információ és a technológia alapjaira való rákérdezéssel, illetve utóbbi perspektívájában a hermeneutikai bölcsélet korábbi belátásai nem bizonyulnak elégségesnek. Katherine Hayles, a University of California irodalomprofesszorának – aki kémiaiából is fokozatot szerzett, publikációi pedig tudomány és irodalom összefüggéseire helyezik a hangsúlyt – *How We Became Posthuman* (Miként lettünk poszthumánna?) című, az ezredfordulón publikált könyve az információelmélet és a kibernetika történetének egyes fejezeteit tekinti át, számot vetve azzal, hogy a szóban forgó tudományok és a technomédiumokról szóló elméletek alapvetően alakították át az értelemhez, a tudathoz és az emberhez mint szubjektivitáshoz való viszonyunkat. Könyve a kibernetika és az információelmélet alapvető fogalmainak és koncepcióinak áttekintése mellett irodalmi művek – köztük *science fiction* és biológiai *science fiction* alkotások, antiutópiák – elemzését nyújtja az említett diszciplínák diskurzusainak társadalmi, kulturális forgalmazhatóságát előtérbe helyezve.

Tartalom

Hayles a kibernetika és az információelmélet huszadik század második felében, a második világháborút követően fontossá vált történetét három meghatározó, paradigmatisztikus váltás felől láttatja. Az első paradigma az információ „testetlenné válása”: az információ „teste” helyett annak virtualitása, illetve mintázatjellege válik meghatározóvá. A Claude Shannon, Norbert Wiener, Neumann János, Warren McCulloch nevével fémjelzett „Macy Konferenciákon” 1943 és 1954 között dolgozták ki annak elméletét, hogy – a homeosztázis jelenségéből, azaz az élő szervezeteknek a környezetükkel történő egyensúlyra törekvéséből kiindulva – a gépek, nevezetesen a számítógépek miként képesek a környezetükkel egyensúlyt tartani, mégpedig az információs visszacsatolás (*feedback loop*) révén. Az információáramlásként azonosított esemény nem más, mint az információ, az ellenőrzés és a kommunikáció együttes működése, mely a *szerves* és *mechanikus* nem várt szintézisét hozta létre (kommunikáció- és információelméleti összefüggésben lásd Shannon – Weaver 1985). – A második paradigma a kiborg mint kulturális ikon és mint technológiai artefaktum megteremtése, amely annak hangsúlyozásában vált döntővé, hogy az ember mindinkább érzékszervei protéziseivel közösen érzékeli és érti meg a világot: a virtualitás, mely tehát akár az internet, akár a háztartási géphasználat, akár a számítógépes felhasználás révén a mindennapjaink részévé vált, így tekintve nem más, mint kulturális percepció, amelynek során anyagi objektumokat (a tárgykörnyezetet, de a testeket is) információs minták kereszteznek, illetve interpenetrálnak. (A legalapvetőbb példa a World Wide Web és a DNS: mindkettő az anyagi világban, a tárgykörnyezetben és a testben fellelhető információs háló. Észlelésükhöz és feldolgozásukhoz természetesen nem nélkülözhetők a nagy teljesítményű

technológiai eszközök.) – A harmadik paradigma a humán poszthumánná válása: annak felismerése, hogy az információ mintázatjellegű, és nem anyagi struktúrájú (az anyag e helyütt inkább közeg, médium), továbbá annak, hogy érzékelésünk alapvetően a mechanikus és szilikonalapú protézisekkel közösen működik, ily módon környezetünkkel „közösen” gondolkodunk, az ember, valamint a szubjektum, a tudat és az értelem alapvetően új elgondolását hívta életre. (Hayles 1999, 50–83)

A szubjektivitás új elgondolása a „liberális humán szubjektummal” történő leszámolást jelenti. A fogalom politikai konnotációja a könyv kontextusában pozitív előjelet kap: a kibernetika és az információelmélet értelmében a „liberális szelf” többé nem magát teszi meg a gondolkodás és az értelem eredőjévé, a természet és a társadalom urává és kontrolljává, az ész, a szabad akarat önmagért való és önmagától működő szellemévé, hanem felismeri, hogy az információs mintázatok a „zajból”, a „véletlenszerűségből” emelkednek ki, s hatolnak be a tárgykörnyezetbe, valamint a testekbe (Hayles 1999, 84–112). A belátás a kibernetika rendszerelméleti aspektusában keletkezett: a világot megfigyelő rendszernek részévé vált a megfigyelő megfigyelése, az információáramlás és a visszacsatolás ekképp olyan szituációt eredményezett, melynek következtében egy rendszer megfigyelésének eredményei a rendszer által előállított lehetőségektől függött (Maturana – Valera 1980, Luhmann 1991). Vagyis a reflexivitás nyomatékosná válása az információáramlás útjának újragondolását tette lehetővé, hiszen az információ a megfigyelőig áramlik, a *feedback* azonban a megfigyelőn keresztül történik, azaz a megfigyelő a megfigyelt rendszer részévé válik. Hayles könyve irodalmi, társadalomtudományi és politikai példák segítségével szemlélteti a hasonló dilemmák társadalmi működését és reflexióját: Nancy Armstrong *Desire and Domestic Fiction: A Political History of the Novel* című munkája például azt mutatja be, hogy a buzsoá nőiség mint olyan a lányregény (*domestic fiction*) által konstruálódott, mely már eleve reprezentálta azt; vagy Michael Warner *The Letter of the Republic: Publication and the Public Sphere in Eighteenth-Century America* című művében például láthatóvá válik, hogy az amerikai alkotmány szövege azokat az embereket „állítja elő”, akiknek a létezését már előfeltételezte. Hayles a kibernetika és az információelmélet fejlődésének három paradigmáját („a testét vesztett információt”, a kiborg ikonját, valamint a poszthumán koncepcióját) a tudomány és az irodalom összefüggésében taglalja, mivel elgondolása szerint a *narratíva* az, amely hozzásegít a fejlődés megértéséhez. Ebben a horizontban az irodalom feladata lesz, hogy a tudományos eredményeket társadalmi és kulturális szinten értelmezze, elhelyezze, reflexió tárgyává tegye azokat, továbbá visszahasson a tudományos gondolkodásra.

A reflexivitás mint végtelen regresszió információelméleti összefüggésben az önszervező rendszereknek nem csupán a (re)produkcióját teszi lehetővé, de egyfajta ugródeszka is az információs minták keletkezéséhez és kiemelkedéséhez: az univerzum ekképp szemlélhető olyan információs kompozícióként, az élet pedig információs kódként, ahonnan nézve a *Homo sapiens* eleve poszthumán (mert a test „véletlen evolúciós folyamat” terméke), a valóság pedig a kozmikus számítógépen futó program. Az univerzális információs kód alkotja alapját az anyag, az energia, a téridő struktúrájának, vagyis mindennek, ami létezik. A kód a sejtautomatában van, mely két állapotot vehet fel: *on* és *off* állapotot (Hayles 1999, 247–282). E ponton találkozunk információelmélet, matematika és kibernetika a kvantummechanikával, melynek a sejtautomatából való származtatása e tudományágak egyik kérdése. Hayles könyve szerint a leglényegesebb azonban, hogy a mintázatként elgondolt és a véletlenből kiemelkedő információk szempontjából – poszthumán összefüggésben – a „test” másodlagos, elhanyagolható entitás, a szelf, a tudat és a szabad akarat pedig nem valami, amihez a test kiegészítőként, megtestesítőként tartozik, hanem az információs minták felbukkanása, amelyek testekbe hatolnak és testeken keresztül lépnek működésbe. A szubjektivitás nem „adott”, mint inkább „nyert”, a tudat nem „meghatározott”, mint inkább „disztribúciós logika” szerinti. A test egyaránt lehet szerves és szervetlen.

Jelentőség

Hayles könyvének egyik gondolatjátéka az információ hordozófüggetlen potenciálját érinti. Az emberi tudat letöltése és gépbe ültetése, vagyis a halhatatlanság elérése viszont e helyütt is „imaginárius aktus”, fikció. Hayles hangsúlyozza, hogy az információ – bár testét veszítette –, médiumokat feltételez. Ezek a médiumok, miként a szerző Friedrich Kittler főművére, a *Lejegyzőrendszerek 1800/1900-ra* utalva megállapítja, legfőképpen önmagukról adnak hírt, továbbá arról, hogy az információnak nem kell feltétlenül jelentéssel bírnia, ezért nem is gondolható el a derridai jelenlét/távollét dichotómiájában jelenlétként mint *logosz* (ego, Isten, szubjektum) (Kittler 2003, Prae 2014). Üzenet és jel közt különbség tételeződik, s mindig csak jelet küldünk, nem üzenetet. A dekódolási folyamat alkotja meg az üzenetet a médiumokon keresztül – az írás a papír által válik szóvá, az elektromos jel a távírón keresztül lesz olvasható –, ekkor ölt az üzenet materiális formát. Mindebből következik, hogy „üzenet”, „jel” és „médium” hármasa a poszthumán kontextusban is az emberről szóló tudományok legjelentősebb vonatkozási rendszerét alkotja, Hayles munkája így egyszerre kapcsolódik a jelelméletekhez, a médiafilozófiához és -esztétikához, továbbá a médiaarcheológiához és az ideológiakritikai irodalomértelmező hagyományokhoz.

Kapcsolódó szócikkek

Hibrid | Identitás | Jel-zaj arány | Kibernetika | Kittler, Friedrich | Test

Bibliográfia

- HAYLES, N. Catherine 1999. *How We Became Posthuman. Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics*, The University of Chicago Press, Chicago – London.
- KITTLER, Friedrich A. 2003. *Aufschreibesysteme 1800/1900*, 4. kiad., Fink, München.
- LUHMANN, Niklas, 1991 [1984]. *Soziale Systeme. Grundriß einer allgemeinen Theorie*, Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- MATURANA, Umberto H. – VARELA, Francisco 1980. *Autopoiesis and Cognition. The Realisation of the Living*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, Holland – Boston, USA, – London, England.
- Prae (15) 2014/4 – Friedrich A. Kittler tematikus összeállítás.
- SHANNON, Claude E. – WEAVER, Warren 1985. *A kommunikáció matematikai elmélete*, ford. TOMPA Ferenc, Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Budapest.